

УДК 336.72:336.225.6

Свердан Михайло Михайлович, к.е.н., доцент
Славкова Алла Аркадіївна, ст. викладач
ДВНЗ “Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”, м. Київ

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ: ФІСКАЛЬНІ ЧИННИКИ СТИМУЛЮВАННЯ

Актуальність теми. З погляду впливу фінансів на рівень соціального благоустрою населення країни домінуюча позиція належить механізму формування, розподілу й використання доходів громадян. Державна фінансова політика в цій сфері є досить важливою і складною, оскільки передбачає всебічність й масштабність альтернатив мобілізації та напрямків витрачання доходів населення. Рівень доходів громадян визначає варіативність напрямків їх ефективного застосування: збільшення обсягів споживання суспільних благ за рахунок доволі високої межі платоспроможного попиту чи їх раціональний перерозподіл у певних обсягах і пропорціях з метою формування заощаджень та здійснення різноманітних фінансових інвестицій чи інших капіталовкладень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищений інтерес стосовно заощаджень обумовлюється характером відтворення в структурі національної економіки, темпами розвитку ринкових відносин, специфікою фінансової діяльності учасників розподільних відносин. На основі фактичних даних наголошується, що сьогодні має місце низький рівень капіталізації економіки, невідповідність розвитку національного господарства й рівня життя населення згідно світових стандартів; цим аргументується необхідність інтенсифікації інвестиційної активності в країні як одного з важливих напрямків і предметів регулювання в економіці, де вагомим важелем регулятивного впливу є податки [2, с. 89]. У свою чергу, податки зменшують загальний рівень багатства [1, с. 78]. Насамперед, багатства населення – доходів, як гіпотетично потенційного джерела формування через заощаджувальний механізм довгострокових

інвестиційних засобів при їх дефіцитності в національній економіці [3, с. 44; 1, с. 75]. Стверджується, що населення є найбільш надійним позичальником – тобто, фінансовим інвестором [3, с. 44]. Водночас, відмічається також, що в мікроекономічних моделях “бюджетні обмеження домогосподарств” свідчать про обмеження витрат населення його доходами [4, с. 20]. Це позначається як на споживчій платоспроможності населення, так й особливо на стадії утворення приватних заощаджень [8, с. 23]. Звідси простежується чітка залежність між необхідністю стимулювання високого рівня доходів населення [1, с. 76]. Їх раціональний розподіл повинен здійснюватися з метою спрямування певної частини на інвестиційні цілі через заощаджувальний механізм. Цим мотивується еквівалентність задоволення потреб учасників економічних відносин – держави, підприємств і громадян [8, с. 23; 9, с. 9]. А також забезпечуються фінансово-інвестиційні потреби реального та фінансового секторів, матеріальної й нематеріальної сфер виробництва. Вагомим фактором впливу на оптимальний розподіл доходів населення є оподаткування, в рамках якого податкова ставка вважається найважливішим елементом фіскальної дії [2, с. 91]. Доходи населення спрямовуються на потреби особистого споживання й надалі трансформуються в заощадження саме після їх оподаткування; відтак, оподаткування доходів громадян постає первинним визначником перспектив утворення заощаджень населення як остаточного етапу розподілу їхніх доходів.

Постановка завдання. Пропонована робота є спробою наукового дослідження впливу механізму особистого прибуткового оподаткування на процес розподілу доходів населення з акцентуванням уваги на останній стадії – формуванні заощаджень і можливостях їх ефективного використання. Мета творчого пошуку полягає в аналізі механізму формування структури доходів населення, напрямків, обсягів та пропорцій їх розподілу й витрачання, виявленні шляхів і можливостей посилення фінансово-інвестиційної значимості заощаджень населення під впливом чинника їх фіскального адміністрування.

Виклад основного матеріалу. Питання доходів населення та джерел їх формування, принципів оподаткування, розподілу й напрямків витрачання,

можливостей утворення заощаджень і ефективного використання їх в якості фінансово-інвестиційного потенціалу набувають особливої уваги. Заощадження населення варто розглядати саме в такому ракурсі з фінансових позицій їх цільового спрямування. Заощадження – це витрати громадян інвестиційного характеру у випадку їх капіталізації як активного способу витрачання грошових коштів, фіскально перерозподілених та споживчо невикористаних.

Проблематика формування, оптимального розподілу й ефективного використання доходів населення у ринковій економіці є однією з домінуючих позицій в системі фінансових перерозподільних відносин. При цьому, такий розподіл доходів громадян відбувається в два етапи:

- фіскальний розподіл доходів населення шляхом їх оподаткування;
- внутрішньосистемний конкретно-цільовий розподіл на вторинному плані перерозподілених через фіскальний механізм доходів домогосподарств.

Обидві позиції в системі розподілу доходів населення є однаково важливими (як для держави, так й для громадян); до того ж, вплив першої на останню також є очевидним. Насамперед, доходи населення піддаються впливу фіскального адміністрування й лише після цього визначаються можливості їх споживчого використання, а тільки насамкінець – перспективи формування особистих заощаджень як активізованого фінансово-інвестиційного потенціалу з метою здійснення різноманітних фінансових чи реальних капіталовкладень.

Органічно властива фіскальність податків є їх невід’ємною ознакою. Один з базових принципів оподаткування в сучасних ринкових умовах – нейтральність щодо форм і методів фінансово-економічної діяльності, що не суперечить регулювальній функції податків. В контексті функціональності, податкам все більше відводиться ключова роль регулятора економічних процесів. Оподаткування в умовах ринкових відносин все більше впливає на поведінку економічних суб’єктів, на ефективність й оптимальність прийняття ними фінансових рішень. Особливо це стосується механізму фіскального адміністрування доходів. Зокрема, умови оподаткування доходів населення здійснюють вплив на мотивацію фінансових рішень щодо їх розподілу й

витрачання поруч з такими чинниками, як оплата праці (заробітна плата), рівень процентних ставок, темпи інфляції тощо.

Основна категорія витрат доходів населення – споживання (задоволення численного обсягу різноманітних поточних потреб як матеріального, так й нематеріального характеру). Специфіка споживання населенням суспільних благ полягає в їх максимізації, що є особливо вираженим в умовах низького рівня доходів громадян; а споживання, як відомо, істотно скорочує обсяги приватних заощаджень та інвестицій.

Насамперед, обсяги заощаджень визначаються джерелами формування доходів населення. В чистому вигляді це – заробітна плата громадян. Загалом, рівень і структура доходів є свідченням незадовільного стану формування заощаджень та здійснення фінансово-інвестиційної діяльності населення. Так, за підсумками 2007р., 44% доходів населення становила заробітна плата, 37,5% – державні соціальні допомоги й інші трансферти (загалом – 81,5%) (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка і структура доходів населення в Україні*

Категорія доходів	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1. Заробітна плата:								
- загальний обсяг, млн. грн.	55853	67389	78950	94608	117227	160621	205120	270605
- частка загального обсягу, %	43,4	42,7	42,7	43,9	42,8	42,1	43,5	44,0
2. Прибуток та змішаний дохід:								
- загальний обсяг, млн. грн.	24696	29518	33540	36330	43828	58404	69186	93679
- частка загального обсягу, %	19,2	18,7	18,1	16,8	16,0	15,3	14,7	15,2
3. Доходи від власності:								
- загальний обсяг, млн. грн.	3322	4275	5297	6706	8337	11072	13855	20434
- частка загального обсягу, %	2,5	2,6	2,9	3,1	3,0	2,9	2,8	3,3
4. Соціальна допомога й інші трансферти:								
- загальний обсяг, млн. грн.	44865	56814	67286	78028	104849	151307	183900	230266
- частка загального обсягу, %	34,9	36,0	36,3	36,2	38,2	39,7	39,0	37,5
Всього доходів, млн. грн.	128736	157996	185073	215672	274241	381404	472061	614984

* Складено і розраховано на основі даних Державного комітету статистики України

Перш за все, уваги заслуговує механізм формування первинних доходів населення, які спроможні приносити додаткові доходи у разі їх ефективного інвестиційного використання. Державні соціальні допомоги й інші трансферти важко розглядати як джерела приватних заощаджень та здійснення інвестицій,

а роль заробітної плати є незначною через обставину своєї низької межі, хоча вона традиційно є основним джерелом формування доходів населення.

В структурі витрат та заощаджень придбання товарів і послуг складає 82,9%, податки на доходи, майно – 8% (майже 91%). (табл. 2). Тобто, первинні джерела доходів населення реально нездатні навіть забезпечити придбання товарів і послуг, в тому числі й життєво необхідних для окремих категорій населення. В цьому випадку ще важче вести мову про формування приватних заощаджень, а тим більше – про здійснення будь-яких інвестицій. Більше того, доходи більшості населення, з теоретичних позицій, не є фіскально достатніми.

Таблиця 2

Динаміка і структура витрат (заощаджень) населення в Україні*

Категорія витрат	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1. Придбання товарів (послуг):								
- загальний обсяг, млн. грн.	115887	139984	153589	180730	221713	306769	385681	510023
- частка загального обсягу, %	90,0	88,6	83,0	83,8	80,8	80,4	81,7	82,9
2. Доходи від власності (сплачені):								
- загальний обсяг, млн. грн.	158	190	334	902	1864	3523	8374	16909
- частка загального обсягу, %	0,1	0,1	0,2	0,4	0,7	0,9	1,8	2,7
3. Податки на доходи та майно (інші трансферти):								
- загальний обсяг, млн. грн.	8488	11034	14092	17763	19030	25461	33803	49037
- частка загального обсягу, %	6,6	7,0	7,6	8,2	6,9	6,7	7,2	8,0
4. Нагромаджені нефінансові активи:								
- загальний обсяг, млн. грн.	3099	3408	2464	1680	3254	4444	7159	10321
- частка загального обсягу, %	2,4	2,2	1,3	0,8	1,2	1,2	1,5	1,7
5. Фінансові активи:								
- загальний обсяг, млн. грн.	1104	3380	14594	14597	28380	41207	37044	28694
- частка загального обсягу, %	0,9	2,1	7,9	6,8	10,4	10,8	7,8	4,7
Всього витрат, млн. грн.	128736	157996	185073	215672	274241	381404	472061	614984

* Складено і розраховано на основі даних Державного комітету статистики України

Внаслідок цього, негативний стан формування приватних заощаджень населення і здійснення інвестицій, що становить всього 6,4%, полягає в дилемі: низькі доходи громадян чи непомірність податкового навантаження? Очевидно, що на сьогоднішній день податковий тягар для доходів населення є цілком прийнятним; натомість, як і раніше, реальний рівень доходів громадян жодним принципом оподаткування в дійсності не відповідає: фіскальній та економічній ефективності, а найбільше – соціальній справедливості.

Як зазначається, “економічне зростання і фінансова стабілізація ... стали передумовами для зростання доходів і збільшення заощаджень населення”, чим пояснюється потреба “залучення вільних коштів населення як джерела фінансових інвестицій” [5, с. 173]. Однак, напротивагу цьому, нарощування темпів економічного розвитку, прискорення динаміки виробництва валового внутрішнього продукту як джерела доходів громадян залежать від масштабів інвестування народного господарства, рівня його капіталізації. Тому, слід стимулювати, в тому числі – й фіскальними засобами, політику високих доходів населення та ефективно управляти механізмом їх розподілу, оскільки тільки в такому випадку реально здійснити перетворення пасивних грошових нагромаджень на активний фінансово-інвестиційний інструмент акселерації економічного зростання та підвищення суспільного благоустрою.

Висновки. В заключенні можна констатувати, що проблематика механізму формування приватних заощаджень міститься, насамперед, в низькому рівні доходів населення. Неможливо формувати заощадження за умов неспроможності задовольнити наявними доходами життєво необхідні потреби людини, а їх оподаткування взагалі втрачає будь-який сенс [7, с. 46-49].

Множинність шляхів мобілізації доходів населенням, водночас, є віддзеркаленням множинності шляхів їх витрачання. В контексті державної політики доходів, доходи населення охоплюють собою сферу як особистої споживчої платоспроможності, так і фіскальної платоспроможності, а також й капіталізовану сферу фінансово-інвестиційної спроможності громадян.

Таким чином, збалансування фіскальних запитів держави та платників податків є досить важливою і складною проблемою. В сучасному економічному ринково розвинутому світі більш прийнятною виявляється гіпотеза щодо гарантування державою фінансової свободи громадян шляхом забезпечення особистих потреб за рахунок власних джерел доходів, вільного розпорядження неспожитими й достатніми обсягами доходів з метою реалізації можливостей їх ефективного застосування та здійснення фінансово-інвестиційної діяльності. У вказаному відношенні доцільно, на більш новітніх та надійних засадах,

інтерпретувати гіпотетичність “ефективної держави” як партнера суспільства й катализатора суспільних негараздів, а не джерела економічного зростання. Так, сам по собі централізовано-керівний механізм фіскального перерозподілу суспільних доходів на сьогоднішній день вже є не настільки ефективним, так як і його протилежність – саморегульований ринок; натомість, більш вимогливими та привабливими є оптимальні рамки фіскального співіснування й фіскальної взаємодії держави, суспільства і ринку [6, с. 43].

Список використаних джерел:

1. Ватаманюк О.З. Визначники особистих заощаджень в економіці України // Фінанси України. – 2007. – №1. – С. 75-83.
2. Грушко В.І., Кошембар Л.О. Інструменти податкового регулювання інвестиційної активності // Фінанси України. – 2008. – №2. – С. 89-97.
3. Міщенко В.І., Жупанин В.В. Організація залучення заощаджень населення на основі випуску казначейських зобов'язань України // Фінанси України. – 2008. – №2. – С. 44-58.
4. Мортіков В.В. Бюджетне обмеження домогосподарства: питання теорії та державної політики // Фінанси України. – 2007. – №10. – С. 19-26.
5. Рамський А.Ю. Інвестиційний потенціал заощаджень фізичних осіб та механізм його реалізації // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №5. – С. 173-178.
6. Свердан М.М. Фіскальна політика держави у контексті сталого суспільного розвитку // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. Вип. 3 (спецвипуск): Право-Економіка-Управління. – Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2008. – С. 42-44.
7. Славкова А. Податок на доходи фізичних осіб: проблеми зростання рівня доходів та платоспроможності громадян // Управління сучасним містом. – 2004. – №10-12 (16). – С. 45-50.
8. Шокун В., Пилипенко Л. Платоспроможний попит в економічній системі України // Економіка України. – 1999. – №6. – С. 23-32.
9. Янель Ю.Я., Соломянова К.О. Заощадження домогосподарств України та їх мотивація // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – №6. – С. 9-13.